

دانشگاه شهید چمران اهواز

دانشکده ادبیات و علوم انسانی - گروه تاریخ (مطالعات خلیج فارس)

پایان نامه کارشناسی ارشد

عنوان :

پیشینه تاریخی (اسامی اماکن) خلیج فارس

نگارش

عبدالرضا کیانی ده کیانی

۸۷۲۶۶۰۵

استاد راهنما : دکتر خدایی

استاد مشاور : دکتر قییم

بهمن ماه ۱۳۸۹

تقدیم به جانبخته راه وطن وایمان برادر
حمیدرضا

و تقدیم

به آنان که

با نثار خون سرخ خویش

نگین آزادی

را بر پایه انگشتی صبح فردا نشانند

تقدیر و تشکر

اصالت راه و ثبات قدم راز تدین است که به جاده نوید بخش رستگاری هدایت مینماید و آن که آهسته می رود در راه راست سریعتر از آن که شتابان می رود و بیراهه به سر منزل مقصود می رسد. دنیای ما چون گلی است که برگهایش خیالی و خارهایش حقیقی اند. هر نفسی که از سینه برآید گامی به سوی ابدیت است. آن که از مردن نمی ترسد هرگز نخواهد مرد و آن که بیشتر می ماند سوز و ناله بیشتری دارد. طبیعت این آتش با آب خاموش نمی شود. زنان که سرچشمه اش عقل و علم و اندیشه و پر و بال پرواز است که خود بس جاودانه است. بدون تردید فضیلت انسان بسته به آزادی است و صفات فاضله انسانی در خاک حاصلخیز آزادی ریشه می دواند و به تکامل می رسد که نفی اسارت روح و چهارچوبه جسم است و بزرگترین موهبت الهی است که بر انسان عطا گردیده و ثمره تمامی مذاهب بزرگ تاریخ بشری است هر قدر تمدن بشری عالتر و ارزش های آن والاتر باشد ضرورت آزادی انسان محسوس تر است .

استاد راهنمای ارجمند: جناب آقای دکتر محمد زمان خدایی

بدینوسیله از جناب آقای دکتر بهادر قیوم استاد مشاور این پایان نامه که راهنمایی های مفید و ارزنده ای مبذول داشته اند صمیمانه سپاسگزاری مینمایم و از جناب آقای دکتر جباری استاد ارجمند کمال قدردانی را مرعی میدارم و از جناب آقای دکتر علم و تلاش صمیمانه ایشان کمال تشکر و امتنان را دارم و از کلیه اساتید محترم دانشکده و گروه تاریخ که به انحاء ممکنه از محضر مبارکشان بهره مند گشته ام تشکر می نمایم و از سایر دوستان ارجمند و همکلاسان صمیمی تشکر صمیمانه مینمایم.

دانشجوی ارشد مطالعات خلیج فارس

عبدالرضا کیانی ده کیانی 8760526

چکیده :

عنوان پیشینه تاریخی (اسامی اماکن) خلیج فارس

کارشناس ارشد مطالعات خلیج فارس

عبدالرضا کیانی ده کیانی همواره خلیج

فارس تجلی گاه تمدن ایران زمین به شمار میرفته و از جمله موضوعات واجد اهمیت در شناخت دقیق تر خلیج فارس همانا بررسی کاربرد اسامی اماکن آن در تحولات تاریخ در گذشته و حال می باشد و سعی این پژوهش براین ادله استوار گردیده که بتواند با استناد به مدارک تاریخی و متقن نام خلیج فارس را که از قرون گذشته تا کنون در طول تاریخ استمرار داشته را استخراج واریه نماید و بدیهی است که برای محقق این سوال اساسی مطرح می شود تغییرات پاره ای از اسامی که مکررا در ادوار مختلف تاریخی صورت گرفته است اساسا تحت تاثیر چه عواملی بوده است ؟ به همین منظور است که مطالعه موقعیت و اوضاع منطقه و بررسی تاریخچه و سیر تحولات و تطورات تاریخی خلیج فارس میتواند راهنمای عمل پژوهش در رسیدن به پاسخ سوال مطرحه باشد و لزوم تحقیق توصیفی - تحلیلی بر اساس فیش برداری و مقایسه داده ها و استنتاجات علمی می تواند روش تحقیق مذکور باشد و بررسی برخی اسامی اماکن که کاربرد استخوش تغییراتی گردیده اند با استغاده از منابع متقدم تاریخی در نگارش این پایان نامه تحصیلی مورد اشاره تجزیه و تحلیل و نتیجه گیری واقع گردد.

کلید واژگان :

1) پیشینه تاریخی (2) خلیج فارس (3) اسامی اماکن (4) تحولات تاریخی

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۱
مقدمه.....	۳
فصل اول : اسامی اماکن (کرانه ای خلیج فارس) در عهد باستان.....	۶
بخش الف -زمین شناسی و پیدایش خلیج فارس.....	۸
بخش ب - اسامی تاریخی کرانه ای خلیج فارس در عهد باستان.....	۱۸
بخش ج -۱-۱-اسامی تاریخی استان خوزستان.....	۲۷
۱-۱-۲-اسامی تاریخی استان بوشهر.....	۳۶
۱-۱-۳-اسامی تاریخی استان هرمزگان.....	۳۷
بخش د -اسامی تاریخی کرانه های جنوبی خلیج فارس.....	۳۸
فصل دوم:اسامی بنادرشمالی خلیج فارس.....	۴۸
بخش الف-۱-۲-۱-اسامی بنادر استان خوزستان.....	۴۸
بخش ب-۱-۲-۲-اسامی بنادر استان بوشهر.....	۷۰
بخش ج-۱-۲-۳-اسامی بنادر استان هرمزگان.....	۱۰۶
فصل سوم:اسامی اماکن (جزایر کرانه های شمالی خلیج فارس).....	۱۱۸
بخش الف -اسامی (جزایر استان خوزستان).....	۱۱۸
بخش ب -اسامی (جزایر استان بوشهر).....	۱۲۶
بخش ج -اسامی (جزایر استان هرمزگان).....	۱۳۶
بخش د -اسامی اماکن (خورها در خلیج فارس).....	۱۷۱
بخش ح -اسامی اماکن (خلیج ها در خلیج فارس).....	۱۷۵
فصل چهارم:اسامی اماکن (بنادر و جزایر) کرانه های جنوبی خلیج فارس.....	۱۷۶
نتیجه گیری.....	۲۰۷

پیشگفتار

پژوهشگر در تاریخ باید در جستجوی منابع تحقیق مستند و مستقل باشد. بدون آن که از قالب های پیش ساخته ذهنی برخوردار باشد. و جدای از هرگونه غرض و پیشداوری ذهنی، زیرا در غیر این صورت این ذهنیت به وی اجازه نمی دهد جز آن چرا که میخواهد، ببیند و جز آنچه را که می شناسد، بشناسد، و خارج از چهارچوبه ذهن خویش هیچ چیزی را درک نخواهد نمود و نمی تواند از تحمیل قالب پیش ساخته ذهنی خویش رهایی یابد، در واقع دور شدن انسان خلاق از حقیقت خویش و جهان پیرامون خواهد بود، و آنرا قالبی شدن تفکر و روش اندیشیدن باید دانست، که خود نوعی اسارت فکری و ذهنی است که تجربه عینی و علمی در آن راهی ندارد، و مانع افزایش آگاهی و درک صحیح از واقعیت های موجود میگردد، که منشا گمراهی و یأس آفرینی میباشد، چرا که موقعی واجدا اعتبار است که بتواند بر معرفت و علم آدمی بیفزاید و به چرائی های وی پاسخگو باشد، و قابل تفسیر و تأویل باشد. تا باعث عصبیت و غرضی و رزی ها و کتمان حقیقت نگردد. و در مسیر باطل راه نیماید. یک جامعه، زیرا که هر جامعه ای با گذشته خود رابطه ای عمیق و ناگسستنی دارد، و امروزش معلول مجموعه وقایع و ادله ای است که در گذشته ای دور یا نزدیک در آن جامعه حادث گردیده، و ثمره میراث گذشتگان خود است، بهمین جهت می توان ادعا نمود که انسان بدون تاریخ و تاریخ بدون انسان معنا ندارد، تاریخ منشاء شناخت حقیقت است و هدف اصلی آن یافتن علل و قوانین کلی است که به اعتبار آنها می توان حوادث و وقایع را معلول علل و تابع قوانینی مشخص دانست. اما آنچه را که محقق بنا دارد در این تحقیق آزمون نماید وجه تسمیه نامگذاری اماکن مختلف در منطقه خلیج فارس است که این طرح مسله بر اساس سوال اصلی پایان نامه شکل گرفته است و محقق در صدد جستجوی علل یا عوامل مختلف این نامگذاری در گذر زمان میباشد که مستند به استنادات و استنتاجات تاریخی در مسیر تحول تاریخی خلیج فارس از گذشته تا کنون و سیر مراحل تغییرات اسامی آن بایشد. که البته همواره دستخوش پاره ای تغییرات مستمر بوده است. اعم از انگیزه های جغرافیایی و طبیعی و تاریخی و اقتصادی که در این

جا به نقش هر کدام از عوامل گوناگون دروجه تسمیه و شکل گیری اسامی اماکن تاریخی خلیج فارس پرداخته میگردد. و بنوبه خود از آن هادر متن این تحقیق اشاره به عمل می آید .

مقدمه

تاریخ را می توان از دوران ما قبل تاریخ تا به اعصار حجر نیز تعمیم داد. تا به دوران قدیم و قرون وسطی و دوران جدید و معاصر برسد، برای آن که مخاطب تصویری درست از نسبت دوران تاریخی با دوران زمین شناسی بدست آورد، و اینکه عصر کشفیات و پیشرفت های انسان بر کره خاکی چه میزان از گذر زمان را در برمی گیرد و نسبت به گذشته و امیدهای ما به آینده را برای ما روشن می سازد، استمرار تاریخی تا دوره ای که مادها در هگمتانه در حال اتحاد با سایر قبایل مادی بودند و با گذشت چند قرن پارس ها در کروئولوژی تاریخ باستانی سربرمی آوردند، و کورش پارسی در ۵۵۰ (ق.م) برجای کیاکاسار مادی نشست، در دوره ای که دانیال نبی و بوداو کنفسیوس و لائوتسه مشاهیر دین و ادب و فلسفه این زمان با وی هم دوره بودند، در همین دوران و قبل آن در تمدن مادی و قدری پیشتر دوران آسوری ها و بابلی ها و حتی پیشتر، آبراهه ای که دریای پارس می خواندند، در این سرزمین بزرگ جاری بود، و مایینک برآنیم که در این پایان نامه سیر تحولات تاریخی آن را در قالب تغییرات مکرر اسامی اماکن (کرانه ها و پس کرانه های شمالی و جنوبی) خلیج فارس را مستند و مستدل ارائه نمائیم، در روش تدوین جغرافیای تاریخی اسامی اماکن مختلف ابتدا بررسی اسامی شهرهای موجود و معمور یا تخریب و ویرانه و از یاد رفته در محدوده کرانه ها و پس کرانه های خلیج فارس اعم از بنادر و جزایر و خلیج و خورها، در مرز های کنونی ایران و سایر کشورهای همجوار خلیج فارس خاصه در کرانه های جنوبی آن و ذکر اسامی اماکنی که در مکتوبات تاریخی اعم از تاریخ باستان تا اسلام و بعد از آن تا دوران معاصر و اکنون در ایران و کشورهای همجوار که ذکری از آنها به میان آمده و با تاریخ ما ملازمت دارد، و مطالعه پیشینه تاریخی و توصیف جغرافیائی آن ها اهمیت سرشاری دارد. همچنین ذکر مأخذی چند از جمله ترجمه کتیبه های تاریخی و نقل کتب تاریخی جغرافیائی پیشینیان و نقل سفرنامه های مورخان و ادیبان و پیمان ها و عهدنامه و مقاله نامه ها و ذکر تاریخی حوادث و رویدادها در بستر زمان و مکان وقایع اتفاقیه و شناسنامه شهرها و روستاها و آبادی ها و اوضاع دیوانی و خراج و مالیات ها و سنن و آداب اجتماعی حکومت ها و رسومات اقوام و قبایل که می تواند سرمشق، و راه گشاد را این

پژوهش واقع گردند. را مورد کنکاش قرار دهیم و بدیهی است که برای محقق این سوال اساسی مطرح می‌باشد که تغییرات پاره ای از اسامی که بصورت مکرر در ادوار مختلف تاریخی صورت گرفته اساساً تحت تاثیر چه عامل یا عواملی بوده است؟ به همین منظور است که مطالعه موقعیت و اوضاع منطقه و بررسی تاریخچه و سیر تحولات تاریخی خلیج فارس میتواند راهنمای عمل تحقیق در رسیدن به پاسخ سوال مطرحه باشد و لزوم تحقیق توصیفی - تحلیلی بر اساس فیش برداری و مقایسه داده ها و استنتاجات علمی را میطلبد و استفاده از منابع متقدم و متاخر و تجزیه و تحلیل را ملزم می نماید. تا بتوان ضمن بررسی دقیق دریافت که چگونه برخی اسامی اماکن تاریخی کرارا دستخوش تغییراتی گردیده اند. و در همین راستا به منابع متعدد رجوع گردید و حاصل تحقیق بیطرفانه در قالب پیش گفتار و مقدمه و چهار فصل مستقل و ۱۱ بخش و نتیجه گیری ارائه میگردد. اصولاً اینگونه تحقیق که دامنه وسیع و گسترده ای را در بر دارد لزوماً میباید با امکان دسترسی به منابع زیادی همراه باشد. البته بدیهی است که در این خصوص مطالعات به نسبه قابل توجهی انجام یافته است که در هر کدام بصورت موردی و صرفاً به شقوق مشخصی پرداخته شده است و بالنسبه از جامعیت محدود تری برخوردار بوده اند اما در این تحقیق سعی بر آن بوده که از شکل و محتوای موضوع مورد نظر عدول نگردیده و ضمن آنکه متن تحقیق مشتمل بر بررسی تاریخی اسامی اماکن و وجه تسمیه نامگذاری ها باشد. پاره ای اطلاعات ضروری جهت آشنایی بیشتر با اماکن مختلف بنادر و جزایر و خور و خلیج هادر حوزه شمالی و جنوبی خلیج فارس را نیز به دست دهد که در بر گیرنده تحلیلی مختصر از اوضاع و احوال جغرافیایی و اقتصادی و نظامی منطقه جهت بهره برداری مفیدتر باشد. بنابر این فصل نخستین آن شامل اسامی اماکن خلیج فارس در عهد باستان و تشریح بخش های (الف) مشتمل بر پیدایش و زمین شناسی و بخش (ب) شامل اسامی تاریخی استان خوزستان و بخش (ج) را اسامی تاریخی استان بوشهر و بخش (د) را اسامی تاریخی استان هرمزگان تشکیل میدهد که در بر گیرنده عوامل طبیعی و عوارض جغرافیایی و سیر تاریخی و رخدادهای مهم اینگونه بنادر باشد. و در فصل بعدی به ذکر اسامی تاریخی کرانه های شمالی خلیج فارس با ذکر حدود جغرافیایی و عوامل طبیعی و اسامی

آن‌ها می‌پردازد و شامل بخش‌های الف و ب و ج که در بر دارنده اسامی تاریخی بنادر استان خوزستان و بوشهر و هرمزگان بوده. و فصل دیگر نیز شامل اسامی جزایر شمالی خلیج فارس همراه با بخش‌های الف و ب و ج و د و ح می‌باشد. که شرح جغرافیایی و اسامی و تغییرات و وجه تسمیه اسامی جزایر استان‌های خوزستان و بوشهر و هرمزگان و نیز اسامی خورها و خلیج‌ها در خلیج فارس می‌باشد. و فصل بعدی نیز شامل اسامی بنادر و جزایر کرانه‌های حوزه جنوبی خلیج فارس و در بر دارنده عوامل طبیعی و حدود و ثغور و عوارض جغرافیایی و اقلیمی این بنادر و جزایر بوده و درخاتمه به نتیجه‌گیری از این پایان‌نامه پرداخته شده است.

فصل اول : اسامی اماکن (کرانه‌ای خلیج فارس) در عهد باستان

بخش الف :زمین شناسی و پیدایش خلیج فارس

((خلیج فارس بین ۲۴ تا ۳۰ درجه و ۳۰ دقیقه عرض شمالی و ۵۶ تا ۴۸ درجه و ۲۵ دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ قرار دارد. و جزء دریا‌های کم عمق جهان است و در مواردی نادر در حوالی رأس مسندم به میزان ۱۸۲ متر بوده، در حالی که عمق آب در دریای عمان به ۳۰۰۰ متر می رسد و در دریای سرخ عمق آب به ۱۰۰۰ متر می رسد و گودترین نقطه آن ۲۲۷۰ متر است^۱))

خلیج فارس از پرآوازه ترین دریا‌های جهان است و از تجلی گاه‌های تمدن ایران زمین به شمار می رفته است، این خلیج باز مانده گودالی است بزرگ که در ادوار گذشته زمین شناسی بر اثر آتش فشان های فلات ایران^۲ و همچنین ثبات فلات عربستان در تقابل با این واکنش بوده^۳ که باعث

---

^۱ غفلمند احمد، تحلیلی بر اوضاع ژئوپلتیک و استراتژیک خلیج فارس، مقالات سمینار بررسی مسائل خلیج فارس ص ۳۹۱

^۲ همان منبع- ص ۳۹۱

^۳ جغرافیای طبیعی خلیج فارس (نقشه برداری و جغرافیا) دانشگاه اصفهان ۱۳۶۸ صص ۵۹-۵۸^۱

^۴ غفلمند احمد، همان منبع- ص ۳۹۱

ایجاد و توسعه ژرفا و پهناى آن گردیده^۱ است. دریائی با عمق نسبتاً کم در حاشیه اقیانوس هند بین شبه جزیره عربستان و جنوب غربی ایران واقع شده و آثار زمین شناسی در این منطقه بیانگر این مدعاست که سراسر عراق و ایران را اقیانوس وسیعی دربرگرفته بود^۲ و رودخانه های دجله و فرات و بستری که در آن جاری بودند در عصر میوسن^۳ بر اثر فشارهای وارده بخشی از طبقات زمین برآمده و فلات ایران را ایجاد نموده است، همزمان فشارهای دیگری موجب فرورفتگی نواحی جنوب و ایجاد خلیج فارس گردیده. چنانچه رودخانه های دجله و فرات نیز خود معلول همین تحولات ارضی بوده اند، قاره آسیا در جنوب غربی شبه جزیره عربستان خاتمه می یابد و در این قسمت چندین دریا که منشأ از اقیانوس هند دارند پیرامون شبه جزیره عربستان و فلات ایران را فرا گرفته اند، همچون دریای احمر و دریای عدن و دریای عربستان و دریای عمان و خلیج فارس که خود از لحاظ طبیعی و ساختمانی با سایر دریاهاى اطراف مغایرت دارد. و کمی شیب موجب می گردد که غالب رودخانه های منطقه هر از چند گاهی تغیر مسیر دهند بگونه ای که کرخه و کارون واحد را تشکیل داده که در آن دو شکاف در مناطق استوائی آن دوران بین امریکای شمالی و اروپا و

---

^۱ غفلمند احمد، تحلیلی بر اوضاع ژئوپلتیک و استراتژیک خلیج فارس، مقالات سمینار بررسی مسائل خلیج فارس ص ۳۹۱

۲- همان منبع - ص ۳۹۱

^۳ جغرافیای طبیعی خلیج فارس (نقشه برداری و جغرافیا) دانشگاه اصفهان ۱۳۶۸ صص ۵۹-۵۸

چند بار تغییر مسیر داده ، در ۵۰۰ میلیون سال پیش (دوره کامبرین)^۱ پوسته جامد زمین قاره ای دیگری قاره آسیا و قطب جنوب ایجاد شده و آب از این شکاف ها و اقیانوس های اطراف به زمین های پست درون قاره راه یافته و حوضه های داخلی را بوجود آورده است، اصولاً خلیج فارس حوضه کشیده ای است که تنگه هرمز(هرموز) به دریای آزاد مکران(عمان) می پیوندد و بین بلوک عربی و رشته کوههای زاگرس قرار گرفته است،^۲ کشیدگی این حوضه به سمت ساختمان زمین شناسی یعنی جایگاه ناودیزی آن است، به گونه ای که محور آن در دوران ژوراسیک و کرتاسه در راستای زاگرس کنونی قرار داشته است^۳ ولی بعدها بتدریج به سوی جنوب باختری تغییر مکان داده است^۴ پوسته جامد زمین در دوره کامبرین^۵ قاره واحدی بوده که در آن دو شکاف در منطقه استوایی آن روزگار وجود داشته است، و ظهور خلیج فارس از اواسط دوران سوم به بعد بوده است،^۶ در جنوب غرب آسیا دو منطقه ساختمانی مختلف از لحاظ زمین شناسی وجود دارد،(۱) شبه جزیره عربستان که دنباله ساختمان شرق آفریقا محسوب است(۲) منطقه ساختمانی فلات ایران که خلیج فارس بخشی از آن می باشد، که این وضعیت در تفاوتها و ساختمان ساحلی و اعماق بین سواحل

---

^۱ Comberin

^۲ درویش زاده علی، زمین شناسی ایران ص ۷۹۸

^۳ همان منبع -ص ۷۹۸

^۴ همان منبع -ص ۷۹۸

^۵ حدود ۵۰۰ میلیون سال پیش.

^۶ مستوفی احمد، خلیج فارس، ساختمان و پیدایش آن، سیمینار خلیج فارس، جلد اول صص ۴-۵

ایران و عربستان به خوبی مشاهده می گردد.^۱ همچنین جلگه های بین النهرین آغاز چین خوردگی های جدید و زمین های جوان تر به شمار می آیند و از ایران شروع می شود،^۲ و جلگه های خوزستان و بهبهان و برازجان و بوشهر تا گذشته نزدیک زیر آب بوده اند^۳ کلاً رسوبات فصلی خلیج فارس از کرانه به عمق^۴ دانه ریزتر می گردند، به گونه ای که مارن ها^۵ در قسمت مرکزی خلیج فارس آشکار می گردند و آهک های مارنی عمیق ترین رخساره فعلی خلیج فارس اند^۶ جلگه های ساحلی در دوران چهارم یافت شده اند،^۷ گاهی خط ساحل قوسی موازی با ارتفاعات ساحلی دارد. مانند کوه مندوکوه دورنگ و کوه مه دار^۸ از بندر نخیلو به بعد چین خوردگی رشته های ساحلی جزایری در مقابل ساحل ایجاد نموده اند. جزیره شیخ شعیب^۹ و جزیره کیش از دوران سوم زمین شناسی اند، و چین های ساحلی در کف خلیج هم استمرار دارد^{۱۰} در واقع قسمت شمال خلیج فارس در دنباله جلگه پست بین النهرین واقع است، و قسمت وسطای آن فرورفتگی کم

---

^۱ همان منبع - صص ۴-۵

^۲ جغرافیای طبیعی خلیج فارس (نقشه برداری و جغرافیا) دانشگاه اصفهان ۱۳۶۸ ص ۹۳

^۳ همان منبع - صص ۹۴-۹۳

^۴ بیشترین عمق معادل ۹۰ متر می باشد.

^۵ مارن - سنگی است که از آهک و رس به نحوه پنجاه تا پنجاه تا بوجود آمده باشند.

^۶ درویش زاده علی - زمین شناسی ایران - ص ۷۹۹

^۷ همان منبع - ص ۷۹۹

^۸ - جغرافیای طبیعی خلیج فارس همان منبع - ص ۶۴

^۹ منظور از شیخ شعیب همان جزیره لاوان است،

^{۱۰} همان منبع - ص ۶۴

عمقی بوده بین کوههای زاگرس و عربستان،^۱ و رودهای فرات و دجله و کارون بواسطه رسوبات خود قسمت های کم عمق آن را پر کرده و وسعت آن را کم نموده است، دلتا یا مصب شط العرب پیوسته در دریا پیش می رود،^۲ برهمن اساس است که سالانه بیش از ۷۲۵ میلیون متر مکعب از مصب شط العرب^۳ تا فاصله ۳۰ کیلومتری از دماغه فاو رسوب گذاری می شود^۴ و خلیج فارس از نظر ساختمانی به ۴ منطقه تقسیم گردیده (۱) سواحل شمال غربی شامل عراق و کویت و خوزستان (۲) سواحل شمالی کرانه های فارس و کرمان (۳) سواحل جنوبی یا شیوخ عرب (۴) جزایر خلیج فارس. بنابراین خلیج فارس پیشرفتگی آب در سرزمینی است که تا محور ۱۰۰۰ کیلومتر از شط العرب تا تنگه هرمز ادامه دارد. مدخل آن در تنگه هرمز با حدود ۸۵ کیلومتر و انتهای آن در رأس خلیج فارس با حدود ۳۲۰ کیلومتر می باشد و دارای عمق کمی است،^۵ و در حوالی دریای عمان عمق آب چند برابر می گردد و همچون دریای داخلی می ماند که دریچه ای آن را به اقیانوس هند پیوند می دهد^۶ این ناحیه بنام تنگه هرمز اهمیت استراتژیکی ویژه ای دارد، و دارای عرضی معادل ۵۶ تا ۱۸۰ کیلومتر و عمق ۱۱۵ متر می باشد^۷ در آن ایام (هزاره ۳۰ ق.م) خلیج فارس به

---

^۱ همان منبع - ص ۶۹

^۲ جغرافیای طبیعی خلیج فارس - همان منبع - ص ۶۹

^۳ منظور همان ارون رود است،

^۴ همان منبع - صص ۷۰-۶۹

^۵ تکمیل همایون، ناصر - خلیج فارس، دفتر پژوهش های فرهنگی - چاپ دوم ۱۳۸۰ ص ۱۱

^۶ میرزا محمد علیرضا - الخلیج الفارسی بعد القرون و الاعصار تهران ۱۳۵۵

^۷ نقل از سعید نفیسی، گزارش سمینار خلیج فارس (تهران ۱۳۴۲)

مراتب بیشتر از امروز در خاک ایران پیش آمدگی داشته است،^۱ دانشمندان عموماً معتقدند که در آغاز دوره تاریخ حدود ۳ هزار سال (ق م) سواحل خلیج فارس تقریباً ۲۰۰ کیلومتر بالاتر از کرانه های امروز و در شمال سواحل کنونی در خاک ایران گسترده بوده، در آن ایام هنوز ارون درود تشکیل نشده بود^۲ و رودهای دجله و فرات جداگانه به دریا می ریخته اند، امروز ارون درود بیش از ۶ هزار متر مکعب آب در هر ثانیه^۳ به دریا می ریزد و چون در زمین های رسوبی جاری است در مصب خود باتلاقی تشکیل می دهد به گونه ای که هر ۳۰ سال ۱۶۰۰ متر رسوب در دریا پیش می رود،^۴ سواحل ایرانی خلیج فارس اصولاً خطی و کوهستانی می باشند، همراه با مصب برخی رودهای کوچک که از ارتفاعات مجاور^۵ سرچشمه می گیرند و به خلیج می ریزند، خلیج فارس^۶ جزء کانونهای زلزله خیز ایران است، در دائرة المعارف بریتانیکا در خصوص کرانه های شمالی خلیج فارس (ایران) آمده، آخرین حرکتی که خلیج فارس در معرض آن قرار دارد، بالا آمدن تدریجی است. زلزله در خود خلیج فارس متواتر و گاهی بسیار شدید است،^۷ و نقشه زلزله خیزی و

---

^۱ نفیسی سعید - گزارش سیمینار خلیج فارس تهران ۱۳۴۲

^۲ همان منبع

^۳ دبی - گذر حجم آب (مترمکعب) در هر ثانیه را گویند.

^۴ جغرافیای طبیعی خلیج فارس (نقشه برداری و جغرافیا) دانشگاه اصفهان ۱۳۶۸ ص ۵۰

^۵ منظور ارتفاعات زاگرس می باشد.

^۶ منظور کرانه ها و جزایر ایران در خلیج فارس است، (کرانه های شمالی خلیج فارس).

^۷ سیاه پوش محمد تقی، پیرامون آب و هوای باستانی فلات ایران ص ۱۰۱

گسل های ایران^۱ بزرگی زلزله های گذشته کرانه ها و جزیره های خلیج فارس را (۵/۵ - ۵ ریشتر) یا (۶ - ۵/۵ ریشتر)^۲ گزارش داده است، بطوری که نقشه اولیه مراکز و فاصله های کانونی زلزله ها، بزرگی زلزله را در این منطقه بین (۵ - ۶ ریشتر) بدون محسوب داشتن عمق کانونی ارائه نموده است^۳ که خساراتی در بنادر و جزایر خلیج ببار آورده بگونه ای که در خلال سالهای (۱۳۳۹ - ۱۳۵۵ش) در نواحی مختلف خلیج فارس^۴ زلزله های تخریبی شدیدی ایجاد گردیده است.^۵ خلیج فارس از پدیده های دوران سوم زمین شناسی بوده و حدود ۳۰ میلیون سال (به تفاوت^۶) پیش بوجود آمده است و خلیج قبلاً وسعتش بیشتر از حال بوده است^۷ با وسعتی حدود ۲ برابر وسعت فعلی آن،^۸ مطابق شواهد موجود دجله و فرات زمانی بطور مستقل وارد خلیج فارس می شده اند،^۹

---

^۱ ورهرام و تقی زاده سال ۱۹۸۲م

^۲ فاصله تقریبی حدود ۲۰ کیلومترمیباشد

^۳ افشار (سیستانی) ایرج، جغرافیای تاریخی در یای پارس ص ۴۳

^۴ درنواحی ایرانی خلیج فارس چون لار- جهرم- بندر لنگه- جزیره خارگ- بندر عباس- بندر جاسک- قیر- کارزین- جزیره لاوان- جزایر جنوب خاوری، رخ داده است.

^۵ معظمی گودرزی خسرو تاریخچه ای مختصر از زلزله های شدید ایران و جهان، ماهنامه ساختمان شماره ۲۰ مرداد ۱۳۶۱ ص ۶۰

^۶ حدود ۳۰ تا ۳۵ میلیون سال پیش در مناطق مختلف ذکر به میان آمده است.

^۷ اقتداری احمد- خلیج فارس- شرکت سهامی کتب جیبی- تهران چاپ ۲ سال ۱۳۵۶ - ص ۳

^۸ در گسترش خلیج از شمال مغایرت در منابع مختلف وجود دارد زیرا در سایر منابع نیز حدود ۲۰ تا ۲۵۰ کیلومتر ذکر به میان آمده است.

^۹ الهی- همایون - خلیج فارس و مسائل آن- نشر قومس ۱۳۸۲- در سایر منابع نیز مشابه آن ذکر به بیان آمده است.

ولی امروزه این رودخانه بعد از پیوستن^۱ و تشکیل اروند رود به خلیج فارس می ریزند، و کاهش وسعت خلیج فارس در اثر تحولات زمین شناسی و ریزش رسوبات رودخانه ای به آن بوده است،^۲ از سوی دیگر خط القعر ناودیس خلیج فارس نزدیک سواحل ایران است که بعد از عبور از بین جزایر (تنب)^۳ و (فارور) در منطقه تنگه هرمز به سمت ساحل شبه جزیره مسندم کشیده می شود،^۴ در واقع بنا در شمالی خلیج فارس از رونق و آبادی بیشتری برخوردارند^۵ و خلیج فارس روی نوعی فلات قاره واقع است^۶ که ادامه جلگه های اطراف فلات ایران بوده است. و البته شدت رسوب گذاری و تغییر شکل در طول خط ساحلی شمال غربی آن بیشتر از سایر مناطق دیده می شود، و در ۳۰۰۰ سال حداقل (با اختلاف در منابع) ۲۰۰ کیلومتر عقب نشسته است،^۷ کرانه های خلیج فارس از اروند رود تا ساحل رأس رکان^۸ می باشد، که کشورهای کویت و عربستان و بحرین و قطر را

---

^۱ دجله و فرات و کارون در خاک عراق محلی بنام القرنه به هم پیوسته و سپس وارد اروند و خلیج فارس می گردند،

^۲ رائین اسماعیل- دریا نوردی ایرانیان- جلد ۱ سال ۱۳۶۵ ص ۶۲

^۳ منظور از جزایر تنب بزرگ و تنب کوچک می باشند

^۴ صفوی سید یحیی- مقدمه ای بر جغرافیای نظامی ایران- ۱۳۸۰ ص ۵۰

^۵ وثوقی محمد باقر- تاریخ فارس و سرزمین های مجاور آن، دانشگاه پیام نور سال ۸۶ ص-۱

^۶ Continental shelf معادل اصطلاح فلات قاره است که بخشی از بستر دریاست که با شیب ملایمی از ساحل به

طرف داخل می رود و چون به عمق حدود ۱۰۰ متر و بیشتر می رسد با فاصله بسیار کمی به قعر دریا یا اقیانوس که تا ۵۰۰۰ متر عمق دارد پیش می رود و اختلاف شدید سطح عمق را باعث می شود.

^۷ نفیسی سعید- جغرافیای تاریخی خلیج فارس سیمینار خلیج فارس جلد ۲ اداره کل انتشارات رادیو ۱۳۴۱ ص ۶۱

^۸ رأس رکان ناحیه ای در ساحل کشور قطر می باشد.

شامل می‌گردد که به استثناء حوالی قطیف^۱ فاقد رویشگاه است و ساحل آن پوشیده از صخره‌های مرجانی می‌باشد. از (اروند رود تا رأس مسندم) حداقل ۱۷۶۰ کیلومتر امتداد دارد و به جهت شرایط نامناسب طبیعی این ناحیه آبادی‌ها و بنادر اندک و شرایط آب و هوایی نامساعد سکنه ایجاد دشواری زندگی می‌نماید^۲ در واقع بالغ بر ۱۳۰ جزیره کوچک و بزرگ در خلیج فارس بصورت پراکنده در کرانه‌های شمالی و جنوبی آن قرار گرفته‌اند،^۳ که بخش‌های شمالی آن ایجاد دشواری زندگی می‌نماید^۴ که بخش‌های شمالی آن غالباً مسکونی‌اند و بخش‌های جنوبی و شمالی غربی آن به جهت شرایط خاص طبیعی و از جمله جزایر صخره‌ای و مرجانی غالباً غیر مسکونی هستند،^۵ و بزرگترین جزیره خلیج فارس را (طوبله) یا قشم نامند،^۶ که حدود ۱۱۵ کیلومتر طول آن و حدود ۱۰ تا ۲۵ کیلومتر پهنا دارد و بعد از آن به ترتیب جزایر بوبیان^۷ و بحرین از بزرگترین جزایر خلیج فارس به شمار می‌آیند.

---

^۱ قطیف در ساحل عربستان سعودی واقع می‌باشد سابقاً جز و بحرین ذکر می‌شده است.

^۲ بررسی قبل از اکتشاف و استخراج نفت می‌باشد زیرا با ورود انرژی فسیلی و درآمدهای اقتصادی ناشی از آن شرایط اجتماعی مساعدی جهت سکنه این سواحل ایجاد گردیده است.

^۳ وثوقی - محمد باقر - تاریخ خلیج فارس و سرزمین‌های همجوار آن دانشگاه پیام نور ۸۶ ص ۶

^۴ بررسی قبل از اکتشاف و استخراج نفت می‌باشد زیرا با ورود انرژی فسیلی و درآمدهای اقتصادی ناشی از آن شرایط اجتماعی مساعدی جهت سکنه این سواحل ایجاد گردیده است.

^۵ همان منبع، ص ۶

^۶ وثوقی - محمد باقر - همان منبع - ص ۶

^۷ جزیره بوبیان بخشی از خاک کویت است و در جنگ ۸ ساله عراق علیه ایران مورد استفاده نظامی عراقی‌ها گردید.